

Особливості здійснення банківської інвестиційної діяльності в Україні

Статтю присвячено висвітленню особливостей інвестиційної діяльності банків України в контексті основних тенденцій і закономірностей розвитку національної економіки в умовах ринкових перетворень.

інвестиції, банківські інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційний портфель, інвестиційний ризик

Постановка проблеми На сучасному етапі одним з найважливіших шляхів мобілізації і перерозподілу фінансових ресурсів між секторами економіки є банківська система - найстабільніший сегмент національної економіки. Функціонуючи в економічному середовищі та працюючи на інвестиційному ринку, вітчизняні банки є потужним засобом структурного реформування економіки, що сприяє активізації інвестиційних процесів та покращенню інвестиційного клімату країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань організації банківської інвестиційної діяльності частково висвітлюється в роботах відомих українських та зарубіжних вчених: І.А. Бланка, В.В. Вітлінського, О.В.Васюренко, Б.Л. Луціва, Т.В. Майорової, А.М. Мороза, А.А. Пересади, Л.О. Примостки, М.І. Савлука, І. Г. Скоморович, В.Я. Шевчука, П. Роуза, Д. Сінкі, У. Шарпа, Г. Марковіца тощо.

Метою статті є обґрунтування концептуально-теоретичних засад інвестиційної діяльності банків, визначення місця інвестиційних операцій банків в економічному механізмі і їх роль в управлінні банком та пошук шляхів ефективного використання банківських інвестицій у становленні економіки України.

Виклад основного матеріалу. В умовах переходу до ринкової економіки України, де новітня історія банківської справи нараховує лише сімнадцять років, питання про специфіку здійснення інвестиційної діяльності комерційними банками заслуговує особливого розгляду.

Термін „банківські інвестиції” є похідним поняття „інвестиції”, яке в свою чергу походить від латинського слова “investire”, що означає одягати, убирати.

У загальноприйнятому трактуванні інвестиції – це вкладення капіталу з метою його подальшого збільшення за умов, що приріст капіталу буде достатнім для того, щоб компенсувати інвесторові відмову від користування наявними ресурсами для споживання в поточному періоді, винагородити його за ризик, відшкодувати майбутні збитки від інфляції [1].

Законом України “Про інвестиційну діяльність” від 18 вересня 1991 року інвестиціями визначаються “всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об’єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект”[2].

На сьогоднішній день не існує чіткого визначення поняття «банківські інвестиції». Окремі автори по-різному представляють це визначення у своїх наукових працях, розглядаючи банківські інвестиції за основними елементами, які входять до їх складу, як елемент фінансового ринку тощо.

Так, Капран В. І., Кривченко М. С., Коваленко О. К. та Омельченко С. І. [3, с.128] під банківськими інвестиціями передусім розуміють інвестиції, які здійснюються комерційними банками як суб'єктами інвестиційної діяльності. Але таке визначення можна вважати неповним з огляду на розкриття сутності інвестиційних операцій та специфічну роль банківської установи в інвестиційному процесі.

Розкриваючи сутність поняття “банківські інвестиції”, Мороз А.М. розглядає їх як непрямі вкладення банківських коштів в економіку, які відображають рух фіктивного капіталу у формі інвестиційного портфеля банків [4]. Таке трактування не повною мірою розкриває напрями інвестиційних операцій банку, які пов'язані із вкладанням ресурсів (грошових, майнових, фінансових та інтелектуальних цінностей) з метою одержання вигоди в майбутньому.

Інвестиційні операції комерційних банків пов'язані в основному з операціями з цінними паперами, що здійснюються банками на комісійних засадах або за власний рахунок. Тому в економічній літературі нерідко зустрічаються визначення банківських інвестицій, як інвестиції у цінні папери. Наприклад, Мещеряковим А.А., Лисяком Л.В. [5, с.143] банківські інвестиції розглядаються як кошти, вкладені на певний період у цінні папери, випущені урядом, місцевими органами влади, недержавні боргові зобов'язання, акції і облігації акціонерних товариств, похідні фінансові інструменти, деривативи та інші види цінних паперів.

Проте об'єктами банківської інвестиційної діяльності крім цінних паперів можуть бути й інші фінансові інструменти та реальні інвестиції. Відповідно до Закону України „Про банки і банківську діяльність” інвестиційні операції передбачають як придбання цінних паперів, так й інші напрями вкладання коштів, такі як інвестиції в нерухомість, інтелектуальні цінності, науково-технічну продукцію, майнові права і т. ін. [6].

Розглядаючи зміст банківських інвестицій, професор О.В.Васюренко виділяє три групи активів:

- а) інвестиції у сферу економічних проектів (промисловість, транспорт, будівництво, сільське господарство тощо);
- б) інвестиції у цінні папери;
- в) інвестиції у передові технології та у виробничу й нематеріальну сферу (мистецтво, навчання та ін.) [7].

Більш точним є трактування Пересади А.А. та Майорової Т.В., які під банківською інвестиційною діяльністю розуміють ті операції, в яких банки виступають у ролі «ініціатора вкладення коштів» як у реальні активи, матеріальні або нематеріальні (у розвиток власного банківського бізнесу або в розвиток іншого суб'єкта підприємницької діяльності), так і у фінансові інструменти, через формування кредитно-інвестиційного портфеля банку [8, с.22].

Поєднуючи в собі властивості, притаманні інвестиціям в цілому, для них характерними також є специфічні риси. Вони опосередковують процес використання тимчасово вільних грошових капіталів у вигляді фінансування (кредитування) капіталовкладень або іншої форми вкладень у реальні активи інвестиційних товарів безпосередньо для обслуговування процесу відтворення та характеризуються пропозицією грошових фондів з боку банківської системи, котра виступає як продавець, і попитом на ці фонди з боку потенційних учасників інвестиційної діяльності, які виступають у ролі покупців банківських інвестицій. На цьому ринку формується попит і пропозиція на банківські кредити, портфельні та інші інвестиції банківських установ.

Функціонуючи на фінансовому ринку, банки характеризуються трьома основними напрямками участі в інвестиційному процесі:

- споживання інвестиції - здійснення посередницької діяльності;
- участь в інвестиціях - здійснення комісійно-посередницьких та позикових операцій;
- інвестування - здійснення банком функцій інвестора або інвестиційного кредитора.

Відповідно до останнього, комерційні банками можуть здійснювати інвестиційні та позикові операції в різних формах інвестування, а саме як:

- пайова участь в інших підприємствах;
- створення дочірніх структур;
- участь у фінансово-промислових групах;
- випуск і розміщення банками акцій промислових підприємств.

Різна спрямованість інвестиційної діяльності комерційних банків тісно взаємопов'язана, проте кожна з них керується своєю метою:

- збільшення доходів;
- досягнення ліквідності;
- зменшення ризиків шляхом диверсифікації інвестиційної діяльності;
- посилення впливу фінансового капіталу на інвестиційний процес.

Незважаючи на різну спрямованість інвестиційної діяльності, власне інвестиційна діяльність банку націлена на збільшення доходів банку та контроль за рівнем ризику. Якщо банк у своїй діяльності робить ставку на отримання швидких і високих доходів від активних операцій, він тим самим втрачає свою ліквідність, наражаючи себе на ризик стати неплатоспроможним і, навпаки, якщо банк надає перевагу високому рівню своєї ліквідності, він, як правило, втрачає доходність. Це дві умови ефективності й надійності роботи комерційних банків залежать від здійснюваної ними політики прибуткового розміщення банківських ресурсів в інвестиційній сфері.

Забезпечуючи необхідний рівень ліквідності, банку важливо не мати в надлишку ліквідні кошти, оскільки це знижує можливості одержання доходів. Тобто перед банками постає проблема ефективної диверсифікації банківських операцій, насамперед розширення інвестиційних вкладень банку, вирішення якої можливе за умов точного передбачення зміни вкладів і попиту на інвестиції, і на цій основі визначення необхідних ліквідних коштів. Для виконання цієї умови банку, перш за все, необхідно правильно сформулювати структуру інвестиційного портфеля.

Структурування банківського інвестиційного портфеля спрямовано на вирішення двох завдань: по-перше, виділення груп вкладання коштів комерційного банку за певними ознаками; по-друге, створення можливості їх адекватного обліку.

У світовій та вітчизняній економічній літературі залежно від об'єкта вкладення капіталу інвестиції до складу інвестиційного портфеля банку включають фінансові та реальні інвестиції. Фінансові інвестиції — це вкладення коштів у різноманітні фінансові інструменти, такі як цінні папери, депозити, цільові банківські вклади, паї, частки, вкладення в статутні фонди компаній. Реальні інвестиції — це вкладення коштів у матеріальні та нематеріальні активи [9, с.197].

Одним із критеріїв поділу банківських інвестицій є характер участі в інвестуванні, згідно з яким вони діляться на *прямі* та *непрямі* інвестиції. Під *прямими інвестиціями* розуміють особисту участь інвестора у виборі об'єктів інвестування і вкладенні коштів. *Непрямі інвестиції* — це інвестування, що опосередковується іншими особами (інвестиційними або іншими фінансовими посередниками).

В економічній літературі відповідно до класифікації банківські інвестиції залежно від *періоду інвестування* пропонується розглядати короткострокові (до 1 року), середньострокові (від 3 до 5 років) та довгострокові (понад 5 років) інвестиції. Проте в банківській практиці інвестиційні операції прийнято поділяти на короткострокові, які

здійснюються на період вкладання не більше року (наприклад, короткострокові депозитні вклади, ощадні сертифікати, облігації, казначейські білети, облігації підприємств тощо) та довгострокові інвестиції з вкладанням коштів на період більше 1 року (довгострокові облігації, казначейські білети та реальні інвестиції).

Важливою ознакою розподілу інвестицій є *джерела фінансування*. За цією ознакою інвестиції класифікуються на такі, що здійснюються за рахунок:

- власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо);
- позичкових коштів інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити);
- залучених коштів інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб);
- бюджетних інвестиційних асигнувань;
- безоплатних і благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян.

Оскільки неакціонерні вкладення комерційного банку в статутні капітали організаційно-правових форм поза своєю економічною сутністю так само, як і акції, виражають відносини співволодіння, пропонується виділити такі складові інвестиційного портфеля комерційного банку - борговий, дольовий вексельний та реальний сектори. У зв'язку з цим інвестиційні операції пропонується розділити відповідно до внутрішнього складу інвестиційного портфеля на боргові, дольові, вексельні та реальні (рис.1).

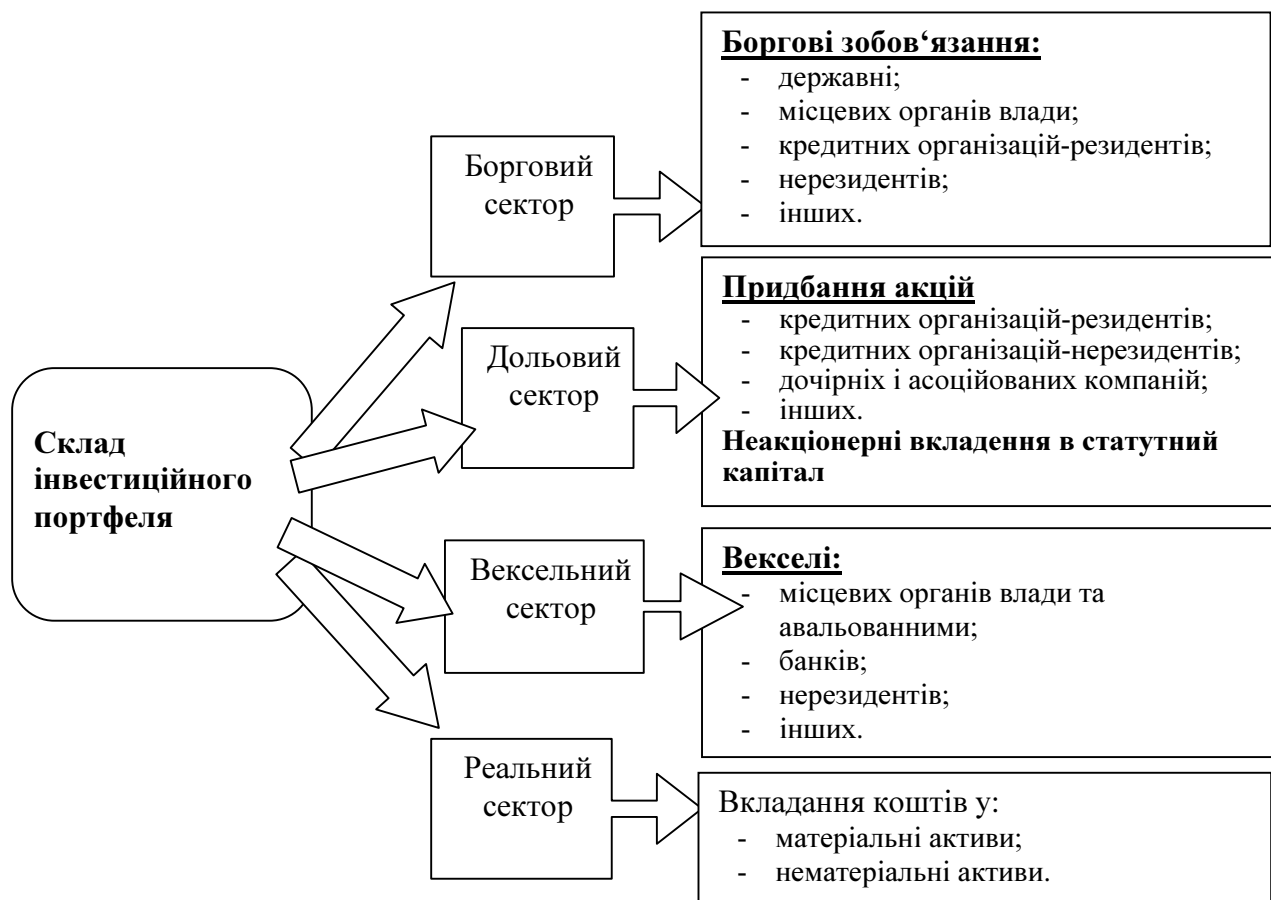


Рисунок 1 – Структура банківського інвестиційного портфеля

Представлена структура інвестиційного портфеля має такі переваги: орієнтована на чинну систему банківського обліку, зручна для використання, універсальна, оскільки при появі нових інвестиційних інструментів їх легко інтегрувати у цю систему.

Для виконання другої умови представляється необхідним конкретизувати інвестиційні операції українських комерційних банків у балансовому розрізі. Структура інвестиційного портфеля відповідно до цього складається з двох блоків: інвестиції у цінні папери та прямі банківські інвестиції. Структура портфельних інвестицій у балансовому розрізі згідно з Положенням „Про порядок визначення справедливої вартості та зменшення корисності цінних паперів” [10] має такий вигляд:

- цінні папери у торговому портфелі банку;
- цінні папери в портфелі банку на продаж;
- цінні папери в портфелі банку до погашення;
- інвестиції в асоційовані та дочірні компанії .

Торговий портфель банку – це частина інвестиційного портфеля комерційного банку, у склад якого входять цінні папери, придбані банком для перепродажу з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань їх ціни або дилерської маржі. До торгових цінних паперів можуть бути віднесені будь-які цінні папери щодо яких банк під час первісного визначення прийняв рішення про їх облік за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/ збитки.

Цінні папери на продаж – це цінні папери, що придбані банком на короткий термін з наміром подальшого його продажу. За своєю природою цінні папери на продаж вільно реалізуються та знаходяться у власності банку до 1 року.

Цінні папери у портфелі банку на продаж враховуються за справедливою вартістю із включенням до дисконту (премії) витрат на придбання та переоцінюються в кінці місяця згідно з розрахунком справедливої вартості відповідно до внутрішньобанківських положень.

У портфелі цінних паперів на продаж обліковуються акції, інші цінні папери з нефіксованим прибутком та боргові цінні папери, а саме:

- боргові цінні папери з фіксованою датою погашення, які банк не має наміру і/або змоги тримати до дати їх погашення або за наявності певних обмежень щодо обліку цінних паперів у портфелі до погашення;
- цінні папери, які банк готовий продати у зв'язку зі зміною ринкових відсоткових ставок, його потребами, пов'язаними з ліквідністю, а також наявністю альтернативних інвестицій;
- акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, за якими неможливо достовірно визначити справедливу вартість;
- фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, що придбані та/або утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців;
- інші цінні папери, придбані з метою продажу.

У портфелі до погашення обліковуються придбані боргові цінні папери з фіксованими платежами або з платежами, що можна визначити, також з фіксованим строком погашення. Боргові цінні папери обліковуються в портфелі до погашення, якщо банк має намір та здатність утримувати їх до строку погашення з метою отримання процентного доходу.

Інвестиції в асоційовані компанії та дочірні установи розглядаються як інвестиції за методом участі в капіталі. На відміну від вже розглянутих банківських вкладень вони належать до довгострокових вкладень банку.

Крім операцій з цінними паперами як інвестиційних операцій, банк здійснює прямі банківські інвестиції, які можна класифікувати так:

- а) інвестиції у власну діяльність, це, насамперед, інвестиції у власні основні фонди та інші вкладення, які збільшують вартість власних активів банку;
- б) інвестиції в інші види діяльності;
- в) продаж-купівля цінних паперів на вторинному ринку, портфельне управління фінансовими активами. Крім купівлі-продажу цінних паперів від імені клієнтів інвестиційні банки також ведуть операції і здійснюють інвестування від власного імені;
- г) інвестиційне проектування, моніторинг реалізації планів розвитку;
- д) довгострокове кредитування під заставу цінних паперів.

Наведена класифікація інвестицій та їх класифікаційних ознак не є вичерпною. При бажанні її можна доповнити або змінити. Проте серед них необхідно відзначити дві основні форми – це реальні і фінансові інвестиції. Саме вони визначають напрями банківського інвестування.

У результаті банківської інвестиційної діяльності формується інвестиційний портфель банку, під яким, на думку Примостки Л.О., розуміють діяльність із вкладення грошових коштів банку на відносно тривалий період часу в цінні папери, нерухомість, статутні фонди підприємств, колекції, дорогоцінні метали та інші об'єкти інвестування, ринкова вартість яких має здатність зростати і приносити власнику дохід у вигляді процентів, дивідендів, прибутків від перепродажу та інших прямих і непрямих доходів [9, с.197].

Основні функції, які виконує інвестиційний портфель, сформульовані П.Роузом [11 с.283] і надані нижче:

- а) підтримка ліквідності завдяки тому, що цінні папери можуть бути продані для одержання необхідних коштів або використані як застава при запозиченні банком додаткових фондів;
- б) використання як застави кредитів центрального банку;
- в) забезпечення гнучкості банківського портфеля активів, тому що інвестиційні активи можуть бути швидко придбані або продані для реструктуризації активів банку відповідно до поточної ринкової кон'юнктури;
- г) поліпшення фінансових показників банківського балансу завдяки високій якості більшості інвестицій, що зберігаються банками;
- д) страхування банку від втрат, що можуть відбутися в результаті зміни ринкових процентних ставок;
- е) стабілізація прибутків банку незалежно від фаз ділового циклу: коли прибутки за позиками знижуються, прибутки за інвестиціями можуть зрости;
- ж) компенсація кредитного ризику портфеля банківських позичок. Окремі інвестиційні інструменти можуть бути придбаними і зберігатися з метою зрівноважити ризик за банківськими кредитами;
- з) забезпечення географічної диверсифікації. Інвестиційні інструменти найчастіше пов'язані з іншими регіонами більше, ніж об'єкти банківського кредитування, що сприяє більш ефективній диверсифікації банківських прибутків;
- і) зниження податкового тягаря банку, зокрема за рахунок компенсації надходжень, які генеруються позиками та обкладаються податками;
- к) управління діяльністю дочірніх структур, чиї акції входять в інвестиційний портфель банку.

Зазначені функції портфеля інвестицій банку необхідно враховувати при здійсненні управління інвестиційним процесом. Крім того, при розподілі коштів на здійснення інвестиційних операцій потрібно вирішувати протиріччя між їх ризиковістю і доходністю. Інвестиційний ризик супроводжує реалізацію практично всіх інвестиційних проектів, у яких би формах вони не здійснювались, можна констатувати, що він є об'єктивним явищем. У кожному випадку причиною збитків можуть бути

випадкові події, що спричинили виникнення і реалізацію ризиків. Можливі прояви негативного впливу чинників інвестиційних ризиків представлено на рис.2.

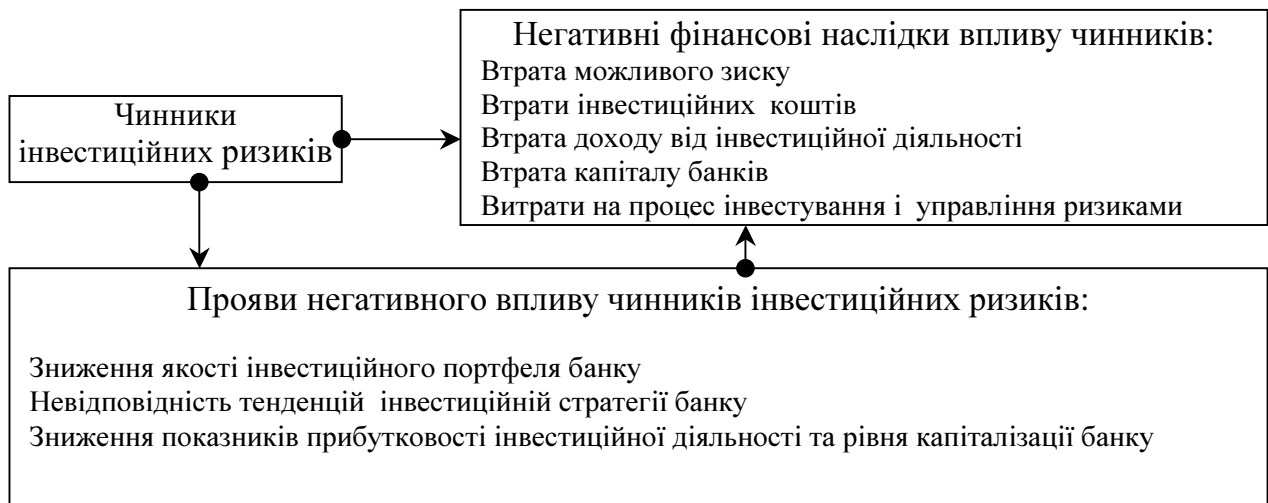


Рисунок 2 – Прояви негативного впливу чинників інвестиційних ризиків

Враховуючи думку вчених щодо визначення економічної природи та основних характеристик інвестиційного ризику, пропонуємо відзначити такі моменти:

- інвестиційний ризик породжується принципово непереборним елементом невизначеності, тому будь-які фінансові інструменти є ризикованими;
- інвестиційний ризик – це „можливості” настання подій, що спричиняють ті або інші наслідки;
- негативними наслідками інвестиційних ризиків можуть бути фінансові наслідки у вигляді втрати очікуваного інвестиційного доходу; невиконання цілей інвестування; втрата вкладених у потенційні інвестиційні засоби.
- ризикова ситуація характеризується певними умовами: невизначеністю, наявністю альтернатив і необхідністю вибору однієї з них, можливістю оцінити наслідки кожного вибору з урахуванням інтересів того, хто приймає рішення;
- інвестиційний ризик можна оцінити, виміряти і врахувати при прийнятті рішення.

Необхідно зазначити, що повністю нейтралізувати ризик при здійсненні інвестиційної діяльності комерційного банку майже не можливо, але можна зменшити його вплив за допомогою ефективних методів управління ризиком.

До способів зниження ризику, який приймає на себе банк, займаючись інвестиційною діяльністю, можна віднести:

- імунізацію - статистичний метод зниження ризику, який передбачає здійснення постійної ревізії та збалансування інвестиційного портфеля;
- диверсифікацію - придбання різних видів інвестицій із різним ступенем ризику – прибутковістю й ліквідністю;
- лімітування – метод управління інвестиційним ризиком, який полягає в завчасному обмеженні можливих втрат;
- страхування - спосіб мінімізації інвестиційного ризику за допомогою сплати страхових внесків;
- хеджування - підхід, при якому свідомо використовується протилежна реакція різних паперів на одну і ту саму подію. Він заснований на такому розподілі активів, при якому сумарний вплив тієї або іншої події на їхню вартість виявився нульовим.

Висновки. Врахування специфічних особливостей банківських інвестицій, взаємозалежності банківської інвестиційної діяльності від структурних чинників розвитку економіки та використання банківськими і фінансово-кредитними установами нових методів управління інвестиційним портфелем дозволить вдосконалити діючу практику управління інвестиційними вкладеннями банків, підвищити обґрунтування управлінських рішень банками при розробці стратегії і тактики на основі підтримання оптимального співвідношення ліквідності, дохідності та надійності банку і реально збільшити ефективність банківських інвестицій.

Список літератури

1. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции: Пер. с англ. - М.: ИНФРА-М, 2003. - XII, 1028 с., 971 с.
2. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. №1560-12 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – С.646; – №10. – С.138.
3. Капран В. І. Кривченко М. С, Коваленко О. К, Омельченко С.І. К 20 Банківські операції. Навчальний посібник – К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 208 с
4. Банківська енциклопедія / Під ред. Мороза А.М. – К.: Ельтон, 1993. – 330 с.
5. Мещеряков А.А. Лисяк Л.В. Фінансовий менеджмент у банках: Навчальний посібник. — К: Центр навчальної літератури, 2006. — 208 с.
6. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. №2121-III: із змінами та доповненнями за станом на 2 червня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – С. 30.
7. Васюренко О.В. Банківські операції: Навч. посібник. – 4-те вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2004. – 324 с.
8. Пересада А.А., Майорова Т.В. Управління банківськими інвестиціями: Монографія.- К.: КНЕУ, 2005. - 388 с.
9. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник / 2-е вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 467 с.
10. Положення про порядок визначення справедливої вартості та зменшення корисності цінних паперів: Затверджено постановою Правління НБУ від 17.12.2003 р. № 561.
11. Роуз П.С. Банковский менеджмент: Пер. с англ. – М.: “Дело ЛТД”, 1995.– 768 с.

Статья посвящена раскрытию особенностей инвестиционной деятельности банков Украины в контексте основных тенденций и закономерностей развития национальной экономики в условиях рыночных преобразований.

The given article is devoted to the description of investment activity peculiarities of Ukrainian banks in the context of the main tendencies and regularities of national economics development under the conditions of market changes.

Key words: investment, bank investment, investment activity, investment portfolio, investment risk.